

УДК: 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.12>

ВИЩА РАДА ПРАВОСУДДЯ ЯК ОРГАН ПОСИЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ

Іванов А.Б.,
*здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

Іванов А.Б. Вища рада правосуддя як орган посилення незалежності судової гілки влади.

У науковій статті розглянуто та проаналізовано Вищу раду правосуддя як орган посилення суддівської незалежності, визначено окремі фундаментальні міжнародно-правові стандарти суддівської незалежності.

Визначено, що правові механізми належного гарантування суддівської незалежності у зарубіжних державах з точки зору організаційного (інституційного) контексту передбачають існування таких органів суддівського врядування, котрі б були наділені повноваженнями щодо формування суддівського корпусу, звільнення суддів, переведення, вирішення питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення.

Встановлено, що незалежність суддів має не лише зовнішній компонент, як це може здатися на перший погляд. Внутрішня організація судової системи, діяльність органів суддівського врядування, складові підбору та професійного розвитку, також є векторами цього терміно-поняття.

Підкреслено, що первинним зразком органу суддівського врядування в Україні була Вища рада юстиції. Однак, зазначений орган в силу свого обмеженого законодавчо визначеного функціонального призначення, а також надмірної політизації, так і не зміг виконати покладену на нього місію – забезпечення незалежності судової гілки влади. Вища рада юстиції внаслідок судової реформи 2016 року зазнала ґрунтового реформування та була модифікована у Вищу раду правосуддя.

Визначено, Вища рада правосуддя є особливим органом державної влади, котрий серед іншого покликаний: забезпечувати незалежність суддівського корпусу; вносити подання щодо призначення представників судової гілки влади професіоналів своєї справи, котрі володіли б належною фаховою компетентністю та високими морально-етичними цінностями, у тому числі доброчесністю; приймає рішення щодо відсторонення, звільнення, переведення, припинення відставки суддів, порушення суддями та прокурорами вимог щодо несумісності; щодо дисциплінарної відповідальності суддів – створює відповідні органи з розгляду таких питань, розглядає скарги на їх рішення тощо.

Аргументовано, Вища рада правосуддя як орган державної влади та суддівського врядування відповідно до досліджень вітчизняних та іноземних науковців відповідає міжнародним стандартам суддівського врядування, є повноцінним аналогом органів суддівського врядування у зарубіжних країнах. Така позиція підтверджується тим, що завдання, функції та межі повноважень, а також особливості формування Вищої ради правосуддя в Україні здебільшого є ідентичними, як і в провідних державах світу.

Ключові слова: Вища рада правосуддя, незалежність суддів, верховенство права, судова система, судова влада.

Ivanov A.B. The Supreme Council of Justice as a body for strengthening the independence of the judicial branch of government.

The scientific article examines and analyzes the High Council of Justice as a body for strengthening judicial independence, certain fundamental international legal standards of judicial independence are defined.

It was determined that the legal mechanisms for the proper guarantee of judicial independence in foreign countries from the point of view of the organizational (institutional) context provide for the existence of such bodies of judicial governance, which would be empowered to form the judicial corps, dismiss judges, transfer, resolve issues of financial and material support.

It has been established that the independence of judges has not only an external component, as it may seem at first glance. The internal organization of the judicial system, the activities of judicial governance bodies, components of selection and professional development are also vectors of this term-concept.

It is emphasized that the Supreme Council of Justice was the primary model of the body of judicial governance in Ukraine. However, due to its limited legally defined functional purpose, as well as excessive politicization, the said body was unable to fulfill the mission assigned to it - ensuring the independence of the judicial branch of power. As a result of the judicial reform of 2016, the Supreme Council of Justice underwent thorough reformation and was modified into the Supreme Council of Justice.

It is determined that the Supreme Council of Justice is a special body of state power, which, among other things, is called to: ensure the independence of the judicial corps; to make submissions regarding the appointment of representatives of the judicial branch of power, professionals in their field, who would possess appropriate professional competence and high moral and ethical values, including integrity; makes decisions on the suspension, dismissal, transfer, termination of resignation of judges, violation of incompatibility requirements by judges and prosecutors; regarding the disciplinary responsibility of judges - creates relevant bodies for consideration of such issues, considers complaints against their decisions, etc.

Arguably, the Supreme Council of Justice as a body of state power and judicial governance, according to the research of domestic and foreign scientists, meets international standards of judicial governance, is a full-fledged analogue of bodies of judicial governance in foreign countries. This position is confirmed by the fact that the tasks, functions and limits of authority, as well as the peculiarities of the formation of the Supreme Council of Justice in Ukraine are mostly identical to those in the leading states of the world.

Key words: Supreme Council of Justice, independence of judges, rule of law, judicial system, judicial power.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що судова функція держави в основному відповідає за врегулювання та справедливе вирішення спорів. Якщо суди існують для того, щоб гарантувати рівність і неупередженість у застосуванні законів, а також повагу до фундаментальних принципів, насамперед принципу верховенства права, то сьогодні судова гілка влади отримала провідну роль, що неминуче піддає її роботу суспільному контролю та обговоренню.

Здійснення судової влади є здійсненням суверенної влади держави, тому конституціоналісти у цьому аспекті визначають різні канали взаємозв'язку між народом як носієм суверенітету і судами. Важливу роль у зазначеному контексті відіграють і політологічні дослідження, котрі відкривають широке та складне бачення легітимності крізь призму виходу за межі юридичних конструкцій.

Систематизуючи питання, котрі піднімаються у цій сфері, до них можна віднести три ключові проблеми – незалежність та відповідальність суддів, а також суддівське врядування. Звісно, що з однаковою гостротою постає питання можливості «політизації» правосуддя, коли ми сприймаємо незалежність як «двосторонню» монету.

Стан опрацювання. Проблематика здійснення конституційно-правового аналізу Вищої ради правосуддя як органу посилення незалежності судової гілки влади була предметом дослідження таких учених як: О. Абросимова, С. Боботов, О. Боровицький, М. Василевич, В. Городовенко, В. Гринюк, О. Захарова, А. Изваріна, В. Кононенко, М. Клеандров, Р. Куйбіда, В. Лебедєв, І. Марочкін, Ю. Михеєнко, Л. Москвич, І. Назаров, О. Овчаренко, П. Пушкар, В. Ржевський, В. Рудей, І. Русакова, М. Савенко, А. Селіванов, В. Стефанюк, Ю. Стецовський, В. Туманов, Н. Чепурнова, В. Шишкін та ін.

Метою статті є дослідження Вищої ради правосуддя як органу посилення незалежності судової гілки влади.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, котра була ратифікована Україною у 1997 році, «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» (стаття 6) [1].

Таким чином, Конвенція закріпила своїми фундаментальними положеннями право кожного на захист порушених прав, законних інтересів, розгляд такої справи у судовому порядку повинен здійсню-

ватись із урахуванням основних засад здійснення судочинства, у тому числі відповідно до принципів незалежності та безсторонності суду під час відправлення правосуддя.

У нашому дослідженні варто звернути увагу на Монреальську декларацію, або так звану Загальну декларацію про незалежність правосуддя, яка була односторонньо прийнята на заключному пленарному засіданні першої всесвітньої конференції з незалежності правосуддя, котра відбулася в Монреалі (Квебек, Канада) 10 червня 1983 року.

Відповідно до положень зазначеного документа «судді та суди мають бути вільними у виконанні своїх обов'язків для забезпечення дотримання верховенства права та не допускати впливу з боку будь-якого уряду чи будь-якої іншої влади, яка не відповідає їхнім статутам та інтересам міжнародного правосуддя ... Принципи незалежності судової влади, втілені в Загальній декларації прав людини та інших міжнародних документах із захисту прав людини, застосовуються до суддів ... Судді повинні заохочувати принцип належної судової процедури як невід'ємну частину незалежності правосуддя ... Судді користуються привілеями та імунітетом, пільгами та прерогативами не менше, ніж ті, які надаються главам дипломатичних представництв відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини та визнані нею ... Судді мають бути вільними та мають своїм обов'язком неупереджене вирішення справ, що розглядаються ними, відповідно до їхньої оцінки фактів та розуміння закону без будь-яких обмежень, впливів, спонукань, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку чи з будь-якої причини. У процесі ухвалення рішень судді мають бути незалежними від своїх колег із числа суддів та голів суду. Будь-яка ієрархічна організація судової влади та будь-яка різниця в рангах або званнях жодним чином не повинні перешкоджати праву судді вільно приймати своє рішення. Судова влада має бути незалежною від виконавчої та законодавчої влади» [2].

Відповідно до положень Резолюції 1549 (2007) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» «незалежне та неупереджене правосуддя є передумовою існування демократичного суспільства, яке керується верховенством права» [3].

Ми цілком погоджуємось із позицією С. Шевчука, відповідно до якої верховенство права, котре є регламентованим як ключова засада функціонування правової держави, є неможливим без належного судового захисту прав людини та громадянина [4].

Правосуддя передбачає здійснення справедливого, безстороннього та швидкого (у рамках закону) судочинства. До прикладу, учена О. Овчаренко в аспекті «швидкого судочинства» вводить у наукових обіг поняття «оперативного судочинства» та визначає його як «моральний обов'язок судді перед суспільством, яке повірило йому виконання державно важливої функції з розгляду правових конфліктів». Ми цілком погоджуємось із позицією дослідниці, відповідно до якої здійснення ефективного судочинства є можливим за умови, що суддя буде відповідально ставитись до своїх службових зобов'язань, правильно розпоряджатись своїм часом, у тому числі володіти навиками планування своєї роботи з точки зору різного проміжку темпоральних вимірів, належним чином готуватись до проведення судового засідання, аналізувати обставини справи та норми права, що можуть бути застосовані при підготовці судового рішення тощо [5].

Незалежність суддів має не лише зовнішній компонент, як це може здатися на перший погляд. Внутрішня організація судової системи, діяльність органів суддівського врядування, складові підбору та професійного розвитку, також є векторами цього терміно-поняття.

Правові механізми належного гарантування суддівської незалежності у зарубіжних державах з точки зору організаційного (інституційного) контексту передбачають існування таких органів суддівського врядування, котрі б були наділені повноваженнями щодо формування суддівського корпусу, звільнення суддів, переведення, вирішення питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення.

Первинним зразком такого органу суддівського врядування була Вища рада юстиції. Однак, зазначений орган в силу свого обмеженого законодавчо визначеного функціонального призначення, а також надмірної політизації, так і не зміг виконати покладену на нього місію – забезпечення незалежності судової гілки влади.

Вища рада юстиції внаслідок судової реформи 2016 року зазнала ґрунтового реформування та була модифікована у Вищу раду правосуддя.

Внесення змін до законодавства України у сфері правосуддя, у тому числі у контексті особливостей здійснення суддівського врядування, є доцільним з точки зору досягнення найбільш очікуваного ефекту від судової реформи. Особливу роль у цьому контексті відіграє посил на вдосконалення механізму реалізації права кожного на судовий захист, котре певним чином нівелюється суспільством, оскільки у нашій державі все ще простежується недовіра до судової гілки влади, що зумовлено цілим

рядом факторів та причин. У зв'язку з цим важливого значення набуває принцип незалежності представників судової гілки влади, реального доступу кожного до правосуддя, а також забезпечення права на справедливий суд [6].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, «за Вищою радою правосуддя на розвиток її конституційних функцій на законодавчому рівні закріплено повноваження надавати обов'язкові до розгляду консультативні висновки щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнювати пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів» [7].

Вища рада правосуддя є особливим органом державної влади, котрий серед іншого покликаний:

- забезпечувати незалежність суддівського корпусу;
- вносити подання щодо призначення представників судової гілки влади професіоналів своєї справи, котрі володіли б належною фаховою компетентністю та високими морально-етичними цінностями, у тому числі добросовістю;
- приймає рішення щодо відсторонення, звільнення, переведення, припинення відставки суддів, порушення суддями та прокурорами вимог щодо несумісності;
- щодо дисциплінарної відповідальності суддів – створює відповідні органи з розгляду таких питань, розглядає скарги на їх рішення тощо.

Вища рада правосуддя як орган державної влади та суддівського врядування відповідно до досліджень вітчизняних та іноземних науковців відповідає міжнародним стандартам суддівського врядування, є повноцінним аналогом органів суддівського врядування у зарубіжних країнах. Така позиція підтверджується тим, що завдання, функції та межі повноважень, а також особливості формування Вищої ради правосуддя в Україні здебільшого є ідентичними, як і в провідних державах світу.

Висновки. Питання легітимності судової влади впливає із самої ідеї демократії та верховенства права. Крім цього, інституційно у рамках ЄС функціонування органів суддівського врядування є законним явищем. З цієї точки зору системний аналіз сучасними науковцями Вищої ради правосуддя як органу посилення суддівської незалежності набуває архіважливого значення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 1950. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.06.2022).
2. The Montreal Declaration 1983. <https://www.jiwp.org/montreal-deceleration-1983> (date of application: 12.06.2022).
3. Резолюція 1549 (2007) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_760#Text (дата звернення: 12.06.2022).
4. Шевчук С. Роль Верховного суду в умовах конституційної демократії. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 89–100.
5. Овчаренко Е. Н. К вопросу определения служебных прав и обязанностей судьи. *Проблеми законності*. 2012. № 121. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-opredeleniya-sluzhebnyh-prav-i-obyazannostey-sudi> (дата обращения: 11.05.2022).
6. Божик В. І. Ефективність судової реформи в контексті законодавчих новел щодо суддівського врядування. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 24–25 жовтня 2019 р.). 2019. С. 12-13.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text> (дата звернення: 12.06.2022).